УДК 398.91.81:442:161.2

В. Пирогов, канд.філол.наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет, Київ

РОЛЬ ІЄРОГЛІФІВ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЯПОНЦІВ

Стаття має на меті висвітлення особливих властивостей ієрогліфів як головної складової системи японського письма в плані їх впливу на спосіб мислення японців.

Ключові слова*: китайські ієрогліфи, японська система письма, мовна картина світу, спосіб мислення.*

Винахід письма як когнітивно-програмуючого і моделюючого інструменту якісно змінив характер взаємодії мови, свідомості й мислення, відкривши людині можливість опосередковано впливати на їхній розвиток і відповідно визначати своє місце і роль у навколишньому світі. На думку багатьох вчених, поділ письма на ієрогліфічне й буквено-фонетичне стало причиною виникнення якісних відмінностей способу реалізації мисленевого процесу і відповідно концептуалізації дійсності носіями різних типів письма (Дирингер Д., Фридрих І., Гельб І.Є., Маєвський Є.В.).

Що стосується національної японської мови, то внаслідок запозичення (приблизно в IV ст.) китайської ієрогліфіки її становлення супроводжувалося унікальним етно-лінгвокультурним явищем, яке можна охарактеризувати як «синкретизм *ваго-канго*» (злиття двох мов – японської і китайської з утворенням якісно нової за своїм лексичним, морфологічним і до певної міри граматичним складом мови) [Пирогов 2008, *181*; Черевко 1969, *105*].

У зв'язку з цим важливо зауважити, що ієрогліфічне письмо відігравало центральну роль у цьому процесі, оскільки до тих пір японці були безписемним народом. Тому запозичення ними китайських ієрогліфів перетворилося на своєрідний історичний експеримент, що, по-перше, довів універсальність китайської ієрогліфіки, тобто можливість її застосування практично у будь-якій мові світу, а, по-друге, виявив закономірності формування систем письма в різних мовах далекосхідного регіону на підґрунті логіко-семіотичної моделі побудови китайських ієрогліфічних знаків [Софронов 1979, 157].

Китайська ієрогліфіка характеризується низкою властивостей, які роблять її винятковим типом письма. Ієрогліфи можна визначити як знаки письма, що «символізують» поняття незалежно від того, як вони висловлюються в будь-якій конкретній мові [Маєвський 2001, електронний ресурс; Пирогов 2009, *75-77*].

Разом з тим, особливість ієрогліфів як логограм полягає в тому, що вони слугують не тільки знаками письма, а й репрезентують–концептуалізують своєю архітектонікою та її складовими практично весь феноменальний світ. До цих складових належать, по-перше, ієрогліфічні ключі, по-друге, детермінативи і, по-третє, фонетики. Ключ – це графо-семантичний (піктографічний) ідентифікатор, що виокремлює предметно-тематичне поле, яким охоплюється певний масив споріднених за семантикою ієрогліфічних знаків (графо-лексем), детермінатив, що може бути одночасно ключем, є графемою, яка визначає головне семантичне значення ієрогліфа і, нарешті, фонетик – графема, яка, крім своєї основної функції озвучування знака як референта слова, конкретизує його семантику.

Сучасна система ієрогліфічних ключів, що містить 214 знаків, побудована за логіко-семіотичним, математичним та предметно-тематичним принципами. Ключі, що входять до її складу, можна розподілити на окремі предметно-тематичні групи (загалом 12). Наприклад, група ключів № 1, які відображають тіло людини або його частини, а також частини тіла тварин: 身 (№ 158, тіло); 尸 (№ 44, труп); 首 (№ 185, шия); 頁 (№ 181, голова); 髟 (№ 190, волосся); 毛 (№ 82, шерсть); 而 (№ 126, вилиці); 面 (№ 176, обличчя); 目 (№ 109, очі); 耳 (№ 128, вухо) 鼻 (№ 209, ніс); 口 (№ 30, рот); 肉 (№ 130, м'ясо); 角 (№ 148, роги); 内 (№ 114, відбиток ноги); 齒 (№ 197, зуб); 牙(№ 71, ікло) 舌 (№ 135, язик); 手 (№ 64, рука); 又 (№ 29, десниця); 心 (№ 61, серце); 足 (№ 157, нога); 革 (№ 177, шкіра); 韋 (№ 178, вичинена шкіра); 皮 (№ 107, шкіра); 羽 (№ 124, крила); 彡 (№ 59, пух); 血 (№143, кров); 爪 (№ 87, ніготь; кіготь); 骨 (№188, кість); 疋 (№103, стопа); 彐 (№ 58, свиняча голова). [Позднеев 1908, *V – CXXVII*].

Таблицю можна розглядати як особливу форму репрезентації *класичної моделі світу народів далекосхідного ареалу*, включаючи японців, а ієрогліфічні ключі як *знаково-символічні коди культури*. Разом з тим, багато з них є лінгвокультурними концептами, що, зокрема, дає підставу для дослідження їх з точки зору лінгвокультурної специфіки японської мови.

Як зазначає Є.В.Маєвський кожний ієрогліфічний знак має «певне значення», котре «певним чином» відрізняється від значення (значень) його фонетичних референтів-слів, що в японській мові записуються складовою абеткою *кана* або латиницею. Ієрогліфічні знаки демонструють дивовижну здатність утримувати запозичене без будь-якого наявного безпосереднього зв'язку між ними та озвученими морфемами. Ієрогліфи виражають поняття в певному сенсі незалежно від озвучуваних слів або не зовсім так, як роблять озвучувані слова. Японці та китайці в значній мірі думають ієрогліфами. Часто траплялися й нині трапляються випадки, коли ієрогліф власно і є знаком мови, а відповідне озвучене слово (морфема) – всього лише його тінню, або коментарем. Коли в добу Мейдзі (1898-1912 рр.) утворювалися сотні нових *канго* (слів, побудованих з морфем китайського коріння), майже ніхто не думав про їх звучання [Маєвський 2000, *7-14*; 2010, *1-2*; Пирогов 2009, *79*].

Дійсно, японці пишуть *канго*, а читають *ваго*, тому дивлячись на текст, записаний ієрогліфами, вони сприймають його, не перекладаючи тією мовою, якою спілкуються в повсякденній мовній практиці, немов би оперуючи «внутрішньою свідомістю», ментальною мовою (lingua mentalis) [Wierzbicka 1980, *349-351*]. Саме таким чином вони сприймають і китайський ієрогліфічний текст, тобто розуміють його «логографічно» з подальшою трактовкою на підсвідомому рівні без диференціації на *ваго-канго*.

Для обґрунтування тези про те, що ієрогліфи виражають поняття в деякій мірі незалежно від озвучених слів або не зовсім так, як це роблять озвучені слова, досить згадати, що в японській мові кожний ієрогліф зазвичай має кілька читань. Такі красномовні (хоча, можливо, і виняткові) випадки, як ієрогліф «життя» з його приблизно двадцятьма різними читаннями, які, щоправда, всі близькі за семантикою, залишають безперечне враження, що зв'язок між письмом і думкою тут більш відчутний , ніж зв'язок між письмом і мовленням. Та й не одні японські приклади це підтверджують. Багатотисячолітня китайська практика розмежування на письмі омонімів (і різних значень полісемічних слів), практика, яка повністю збережена й удосконалена в Японії, слугує відмінним до-

казом того (або, принаймні, є недвозначним натяком на те), що письмо може семантично відрізнятися від мови і бути багатшим за мову. Письмо, як завжди вважали китайські книжники, робить поняття яснішим, забезпечує більш тонкі семантичні розмежування. Щоправда, в японській мові писемний знак виявляє набагато більший ступінь незалежності, ніж у китайській [Маєвський 2001, електронний ресурс].

Таблиця 1

Гуа/ базова графема ієрогліфа	Назва гуа/ назва базової графеми ієрогліфа	Метафізична концептуальна характеристика	Властивості	Образи	Сторони світу	Стихії
☰ 丶	*Цянь* (творчість)/ **Крапка**	**початок**	міць	небо	південь–захід	перлина
☷ 一	*Кунь* (виконання)/ **Горизонтальна пряма**	**небо/земля**	самовіддача	земля	північ–захід	земля
☳ 丨	*Чжэнь* (збудження)/ **Вертикальна пряма**	**те, що поєднує небо і землю (людина)**	рухливість	грім	схід	дерево
☵ 亅	*Кань* (занурення) **Крюк**	**перехідний процес**	небезпека	вода	північ	вода
☶ 乃	*Гэнь* (перебування) **Ріжок**	**розвиток**	непохитність	гора	північ–схід	гора
☴ 乚	*Сунь* (потоншення) **Ламана**	**перерозвиток**	проникливість	вітер/ дерево	південь–схід	вітер
☲ 亅	*Ли* (зчеплення) **Змах**	**загасання**	ясність	вогонь	південь	вогонь
☱ 乀	*Дуй* (розв'язання) **Штрих**	**завмирання**	радісність	водойма	захід	метал

Більш того, ієрогліфи, відображуючи яскраво і рельєфно картину світу, керують мисленням, організовуючи його за чітко визначеною логіко-предметною схемою.

Слово має обмежене (лексичне) значення в контексті конкретної мовної ситуації. Семантична парадигма ієрогліфа виходить далеко за межі лексичного значення окремо взятого слова і існує незалежно від мовної ситуації. Ієрогліф сам по собі є безсловесним, він – своєрідний графо-семантичний фрейм, який спочатку символізує, а потім вже відображує в умовах конкретної утилітарно-прагматичної мовної ситуації певне лексичне значення, лексичну одиницю усної мови.

Для кращого розуміння далекосхідної, зокрема японської, мовної моделі світу варто згадати про канонічний ієрогліф永 (кит. *yǒng*, яп. *ei*, кор. 영 *yeong* – «вічність») – калі-

графічний взірець, за яким сотнями років китайські, японські, корейські й в'єтнамські діти навчалися каліграфії. Він поєднує в собі 8 графічних елементів (八方, кит. *bafang*, яп. *happō*; досл. «вісім напрямків»), які в далекосхідній філософсько-каліграфічній традиції розглядаються як базові графеми, що слугують підґрунтям архітектоніки всієї системи китайської ієрогліфіки: крапка 丶 (початок); горизонтальна пряма 一 (небо, земля); вертикальна пряма 丨(те, що об'єднує небо і землю, включаючи людину); крючок 亅/ горизонтальний варіант: 乛/ (опора і перехідний процес); кут 乃 (розвиток); ламана 乚 / похідні: 乙/乜/乃/乁/ (перерозвиток); змах 丿 (загасання); штрих 乀 (завмирання).

У цьому ієрогліфі втілені важливі складові діалектичної моделі світобачення народів Далекого Сходу і Південно-Східної Азії, для яких китайська ієрогліфіка стала основою національної культури і ментальності.

Слід зауважити, що зазначені 8 графем мають образно-символічний зв'язок з вісьмома *гуа (*триграмами) – базовими елементами логіко-семіотичної системи Іцзину (Канону змін), а також з основними категоріями класичної китайської метафізики.

Як видно з вище викладеного, ідеографічний аналіз ієрогліфічних знаків розкриває особливу і неповторну специфіку японської мовної картини світу. Вона полягає в тому, що ієрогліф містить у собі цілу концепцію, яка включає логічні та образні засоби, потрібні для трактування того змісту, який об'ємно і цілісно охоплює його символіка.

Ієрогліфічний знак, маючи власну архітектоніку, є графічною фігурою мови, що може передавати складний, часто концептуальний зміст, віддзеркалюючись, зокрема, у таких архетипних формах фразеологізмів, як *йодзідзюкуго* (四字 熟语), які мають китайське походження.

Розглянемо, наприклад, перший рядок класичного китайського твору «Тисячослів'я» (千字文 яп. Сендзімон, кит. Цяньцзівень), який в японській мові перетворився на концепт, так само як його складові лексичні компоненти.

天 地玄黄
кит.: tiāndì-xuánhuáng
яп. : tenchi-genkō

Ця фраза міститься у тексті коментарю другої гексаграми І Цзину (坤**,** Кунь /Земля-Послушність/): 夫玄黄者、天地之雑也、天玄而地黄**:** «Синяво-чорний і жовтий кольори є сумішшю неба і землі: небо – синяво-чорне, земля – жовта». Він входить до складу багатьох японських фразеологічних словників і пов'язаний з тріадою *Небо-Земля-Людина*, яка є основою китайської космогонії й традиційної філософії, що визначає закон тринітарної логіки або логіки живої гармонії, яка поєднує три плани свідомості: вищий (божественний), проміжний (людський) і нижчий (земний). У цій системі, як вважається, забезпечується гармонійний зв'язок між Небом, людиною та екологічним середовищем.

З огляду на зв'язок ідеографічного характеру японського письма і особливості мислення японців, цікавою можна вважати проблему виокремлення паремійних логіко-семіотичних еталонів в системі дихотомії «інваріант-варіант», яка є однією з кардинальних проблем загального мовознавства. Зокрема, на роль таких еталонів, завдяки своїм яскраво вираженим інваріантним властивостям, обумовленим стислістю описових лексико-граматичних засобів, утілених у їхній логіко-семіотчній структурі,

найкращим чином підходять згадані вище чотирикомпонентні фразеологічні фрейми *йодзідзюкуго*.

Таким чином, виходячи з вище розглянутого, можна зробити висновок, що в цілому китайська ієрогліфіка як когнітивно-логіко-семіотична система функціонує в японській мові не тільки як система логографічного письма, але й як інструмент концептуалізації мовної картини світу японців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Маевский Е.В.* Графическая стилистика японского языка. – М.: Муравей-Гайд, 2000. – 174 с.

2. *Маевский Е.В.* Идеография в японском языке [Електронний ресурс]: матеріали Міжнародної конференції «Японський феномен: погляд з Європи», Москва, 28-29 вересня 2001 р. – Режим доступу: <www.orientalinstitute.ru > Японистика.

3. *Пирогов В.Л.* Віддзеркалення особливостей філософсько-естетичного і мовного синкретизму «ваго-канго» у літературному творі середньовічної Японії «Цуредзурегуса» / Східний світ. – К., 2008. – № 3. С. 180–188.

4. *Пирогов В.Л.* Структурно-семантичні особливості фразеологізмів йодзідзюкуго, віддзеркалені в японських перекладах класичного твору Китаю «Цяньцзивень» /Східний світ. – К., 2009. – № 3. С.157–162.

5. *Пирогов В.Л.* Семантична парадигматика фразеологічних структур китайської та японської мов: порівняльний аспект/ Східний світ. – К., 2009. – № 4 С. 134–143.

6. *Софронов М.В.* Китайский язык и китайское общество. – М.: Наука, 1979. 312 с.

7. *Черевко К.Е.* Специфика литературного двуязычия в древней Японии // Народы Азии и Африки, № 2, 1969. – М.: Наука, 1969. С. 105–113.

8. *Wierzbicka A.* Lingua mentalis: the semantics of natural language. – Sydney: Academic Press, 1980, xi+367 p.

В. Пирогов, канд.филол.наук, доцент
Киевский национальный лингвистический университет, Киев

РОЛЬ ИЕРОГЛИФОВ В КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ЯПОНЦЕВ

Статья посвящена исследованию специфических свойств иероглифов как главного компонента системы японского письма в плане их влияния на способ мышления японцев.

Ключевые слова*: китайские иероглифы, японская система письма, языковая картина мира, способ мышления.*

V. Pyrogov, PhD in Philology, Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University, Kyiv

THE ROLE OF JAPANESE WRITING SYSTEM IN CONCEPTUALIZING OF THE LANGUAGE WORLDVIEW OF THE JAPANESE

The paper is focused on the study of specific role of kanji as an essential part of the Japanese writing system in making up thinking pattern of the Japanese people.

Key words*: Chinese characters, Japanese writing system, language worldview, thinking pattern.*

УДК 81'33

М. Федоришин, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

A CONFIGURATIVE MODEL OF LINGUISTIC COMMUNICATION: STRUCTURE OF THE SPEAKER AND OF THE LISTENER

The author's comprehensive linguistic communication model is being further developed to focus attention on the structure of the speaker and of the listener with some examples in Japanese and English.

Key words: *language, linguistic communication, configurative model, speaker, listener, structure, discourse.*

We have discussed the configurative model approach to analyze linguistic communication peculiarities in several papers [Федоришин 2011, 2012a, 2012b, Fedoryshyn 2010] where the major attention was paid to the linguistic material structure and some extralinguistic factors. The premise of our study is that everything in the world we live in has form and structure including configuration. Now we are going to focus on the structure of the speaker and of the listener to further develop the idea of the configurative model of linguistic communication. But first let us summarize the previous studies in Fig. 1.

Starting with the four factors of an act of speech after [Gardiner 1991] we derive a simple mathematical formula to show that communication is the product of the four factors as follows:

$$r = a \times b \times c \times d, \tag{1}$$

where a is the Speaker, b is the Listener, c is the Thing Referred to, d is the Linguistic Material, and r is the resultant act of speech or discourse. The idea of a communication square is introduced to visualize the interrelationships between the four factors of an act of speech providing the tentative scales of the speaker's and of the listener's knowledge of the thing referred to (which